

KRAJSOVSZKY GÁBOR:
***MINDSZENTY (PEHM) JÓZSEF CSALÁDI EREDETÉRŐL ÉS 1956-OS
SZEREPÉRŐL***

**Az '56 és a nemesség érintettsége című konferencia keretében
elhangzott előadás szerkesztett változata**

FÓT, 2017. ÁPRILIS 22.¹

**Mindszenty-Pehm József születésének 125., zalaegerszegi működése kezdetének
100., valamint a Boldogasszony Éve megnyitásának, illetve a Máriaremetére vezetett
zarándoklat 70. évfordulójára ajánlva²**

I/ Mindszenty (Pehm) József családi eredetéről³

„Mindszenty József a magyar közjog értelmében egyfajta ideiglenes,
rendkívüli államfő volt, jogkörével azonban 1946 után ténylegesen
nem élhetett, de korábban tett ilyen értelmű lépéseket, és
hercegprímási jogairól soha nem mondott le.”⁴

Mindszenty József nemesi családban született Pehm József néven 1892. március 29-én a Vas vármegyei Csehimindszenten.⁵ Ősei III. Károlytól kaptak armális, vagyis birtokokkal nem járó nemesi levelet 1733-ban (ezek az úgynevezett kishemesek vagy hétszilvafás

¹ A Konferenciára történő előadás-meghívásért e helyen is köszönetemet fejezem ki br. Riedel Lóránt Rudolfnak, a Magyar Történelmi Családok Egyesülete elnökének és dr. Joó Kristófnak, az Ifjúsági Tagozat elnökének.

² Jelen előadás első felében – publikált irodalmi források felhasználásával – röviden bemutatásra került Mindszenty-Pehm József, későbbi hercegprímás, esztergomi érsek családi háttere, különös tekintettel nemesi származására, valamint az 1942-ben történt névváltoztatására. Az előadás második részében Mindszenty József 1956 októberében szabadon töltött napjainak néhány fontosabb eseménye került megbeszélésre, a rendelkezésre álló legújabb forrásközlések hivatkozásával.

³ Lásd még a Függelék szövegeközlését is.

⁴ Pánczél Hegedűs János: Mindszenty József, a rejtett államfő. Demokrata 2012.07.25.
<http://www.demokrata.hu/cikk/mindszenty-jozsef-rejtett-allamfo>

⁵ A szülőfalu neve, számos más magyar településhez hasonlóan, a „minden szent” emlékét őrző hajdani templomára utal. S hogy az ország sok „Mindszent”-jétől meg lehessen különböztetni, nevét 1920-ban Csehimindszentre változtatták, utalva a földrajzilag tözsomszéd Csehre. Mindszent ősi magyar település, első okleveles említése 1314-ből származik, évszázadokon át szinte ugyanazok a földműves családok lakták. A Nyugat-Dunántúlon, Vasvár és Zalaegerszeg között fekszik lovas kocsival egyórányira az első, kettőre a második várostól. Egyutcás falu, kis barokk templommal. Lélekszáma száz évvel ezelőtt még ezer közelében járt, mára alig négyszáz. In: Balogh Margit: Mindszenty József (1892-1975) I. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Budapest, 2015. 25-27.

nemesek). 1942-ben tudatos döntéssel vette fel a Mindszenty nevet (Pehm vezetéknevét változtatta erre), mivel évek óta küzdött a német térnyerés ellen Magyarországon.⁶

Címerében, a pajzs kettéosztott mezejében baloldalon Árpád-házi Szent Margit, jobb oldalon a családi címerből átvett 3 rózsa (a nemességet egyik katona őse kapta a 18. sz. elején a török elleni harcokban tanúsított bátorságáért). Felirata: Pannonia Sacra (Szent Pannónia).⁷

Mindszenty József emlékirataiban⁸ a család eredetéről a következők olvashatók. Szülei szőlő- és földművelők voltak, mintegy húsz holdnyi örökölt és szerzett területen. Édesapja, Pehm János fiatalon községbíró, közgyám s később, négy évtizeden át egyházközségi és iskolaszéki elnök. Egyik őseinek Zala megyében hirdették ki 1733-ban a nemességét azért a vitézségéért, melyet Kiskomáromnak⁹ a törökök kezéből történt visszaszerzésekor tanúsított. Édesanyja, Kovács Borbála felmenői a zalai Zrínyiek várjobbágynak voltak. Mindkét szülő ősei évszázadok óta éltek a színmagyar Hegyháton és Kemenesalján. Minden rokonsága erről a tősgyökeres magyar vidékről való, és mind az apai, mind az anyai ágon rokonságában csupa magyar nevek vannak, mint pl. Mátyás, Rigó, Csordás, Molnár, Varga, Zrínyi, Csáki, Takács, Vass, Eörszily stb. Volt köztük iparos, földműves, számadó juhász, nagyprépost, nagyüzemi vezető, ezredes, királyi kúriai bíró, plébános, pénzügyi tisztviselő.

Hatan voltak testvérek, kik közül egy nyolc éves korában,¹⁰ két iker¹¹ pedig egészen kicsi korban halt meg. Egyik húga¹² nyolc, a másik¹³ hat gyermeket nevelt fel. Édesanyjának unokáiban és dédunokáiban sok öröme tellett. A nehéz időkben örömet és fénysugarat ezek hoztak életébe.

Az eredeti név Pehm, amely szudéta német név. A „*Böhm*” (cseh)-ből jön, rendes német kiejtéssel „*bõm*”, de dialektusban „*bém*”. Amikor megindult Magyarországon a német nemzetiszocialista politikai nyomás, akkor ő 1942-ben a családi nevét születési helye után (Mindszenty) Mindszentyre változtatta és ezzel nyomatékot adott nemzeti hovatartozásának.¹⁴ Mindszenty névváltoztatása tehát semmi esetre sem a németiség megtagadása végett történt,

⁶ Pánczél Hegedűs János: Mindszenty József, a rejtett államfő. Demokrata 2012.07.25. <http://www.demokrata.hu/cikk/mindszenty-jozsef-rejtett-allamfo>

⁷ Diós István: A szentek élete. A Szent István Társulatnál megjelent két kötet elektronikus változata. A Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár állományának kiegészített html feldolgozása: <http://www.katolikus.hu/szentek/abc.html>

Tiszteletreméltó Mindszenty József püspök: <http://www.katolikus.hu/szentek/mindsz.html>

⁸ Mindszenty József: Emlékirataim. Helikon Kiadó, Budapest, 2015. (Sajtó alá rendezte: Kovács Attila Zoltán és Soós Viktor Attila) 29.

⁹ A Nagykanizsától tizennyolc kilométerre észak-keletre fekvő, 1969-ben Kiskomárom és Komárom város egyesítésével létrejött Zalakomár település közigazgatási területén feküdt a Kiskomárom, Kiskomár, Komár néven is nevezett Végvár. Pehm András nemesi címerképe közölve: Johann Siebmacher: Wappenbuch des Adels von Ungarn. I-V. Nürnberg, 1885-1894.; III. kötet, 489. oldal, 358.

¹⁰ Pehm János (1896. február 9. – 1904. február 21.) tüdőgyulladásban hunyt el.

¹¹ Pehm János (1906. szeptember 15. – 1907. március 11.) gyermek aszályban hunyt el, Pehm Borbála (1906. szeptember 15. – 1907. október 14.) – hurut okozta halálát.

¹² Pehm Anna (1902. március 13. – 1971. július 26.) házasságot kötött 1920. május 15-én Fukszberger Jánossal. Gyermekük: László, Mária, István, Imre, Anna, Erzsébet, Teréz, Ilona.

¹³ Pehm Teréz (1894. szeptember 30. – 1966. február 7.) házasságot kötött 1913. október 12-én Léglér Józseffel. Gyermekük: József, István, Mária, Teréz, Anna, Margit.

¹⁴ Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 8. Adriányi Gábor: Mindszenty József bíborossal kapcsolatos személyes emlékeim.

mivel (későbbi) ősei nem voltak német nemzetiségűek.¹⁵ Nevét szülőhelyéről, Mindszentről Mindszentynek kérte és így adta meg a Belügyminisztérium az engedélyt. Y-ra történt a magyarosítás. Ezt csak akkor adták meg régen, hogyha nemesi származású volt valaki; az y tipikusan nemesi előnévhez tartozott. Így kapta meg a Mindszenty nevet és viselte haláláig.¹⁶

Pehm József a névváltoztatási kérelemhez érdemként hozta fel többek között az 1919-es kommün alatti, kommunista börtönben töltött idejét, ugyanis akkor – főleg y-nal – nagyon nehéz volt nevet kapni, mivel az y nemesi származásra utalt. Amikor 1942-ben nevének Mindszentyre változtatását kérte a belügyminisztertől, kérelmét így indokolta: „*Nem hivatkozom egyébre: az őszirózsás és vörös forradalom alatt több mint három hónapig ültem.*”¹⁷

Udvardy Jenőnének (a zalaegerszegi tiszti ügyész, kormányfőtanácsos feleségének) 1942. szeptemberében ezzel kapcsolatban Révfülöpre az alábbi levelet írta: „*A névváltozás sok gondot okozott. Úgy érzem, hogy áldozatot hozok. Ötven évig hordtam – úgy érzem – becsülettel. Ha ismertek, ezzel ismertek. Most már az új név inkább a fejfámra kell. Legjobb esetben enged Isten 10 évet munkára, ez már naplemente tollnak, szónak, tettnek. Megtettem. Németországban irtózatot propaganda folyik annak igazolására, hogy hazánkat nevek szerint német vér lakja. Egy vezető zalai tisztviselőt felszólítottak neve után: lépjen be a Volksundba. Az is igaz, hogy – bár csak veréb vagyok hozzá – óriási kár, hogy pl. Prohászkanak nem volt magyar neve. Hosszú ideig vívódtam. Édesanyám elintézte maradék nélkül édesapámmal, nem bántódott meg. Nekem is megviselte a lelkemet. De ha ezt egyszer magyar érdeknek láttam, meg kellett tenni, hisz az életet sem kellene sajnálni.*”¹⁸

A Zalamegyei Újság mindössze egy rövid hír keretében, 1942. augusztus 21.-i szám 3. oldalán számolt be az eseményről: „*Névváltoztatás. Pehm József pápai prelátus, zalaegerszegi apátplébános magyar nemesi, de idegenes nevét szülőfaluja után Mindszenty-re változtatta a belügyminiszter engedélyével.*”¹⁹

¹⁵ Ellenkező állítások (vö. Deutsche Tagespost, 1. Juli 1975, 9.) nem megerősíthetők. Az első ősapa, „Pehm” kétségtelenül német volt, utódait azonban a magyarság teljes mértékben asszimilálta. In: Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 24. Adriányi Gábor: Az ellentmondás jele: Mindszenty József bíboros – kritika és méltatás. Professor Dr. Gabriel Adriányi: Ein Zeichen des Widerspruchs: Jozsef Kardinal Mindszenty 1892-1975. Vorträge im Katholischen Bildungswerk Bonn 44. (Vortrag vom 12. Dezember 1975 Bonn) német nyelvű kiadvány magyar nyelvű fordítása. A fordítást készítette: Dr. Krajsovsky Gábor

¹⁶ Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 8. Adriányi Gábor: Mindszenty József bíborossal kapcsolatos személyes emlékeim.

¹⁷ Belügyminisztérium, Állampolgársági Osztály 16.944/1942. sz. In: Ki volt Mindszenty József? Szerkesztette: Kahler Frigyes. Don Bosco Kiadó, Budapest, 2005. 33. Balogh Margit: Mindszenty József (1892-1975) I. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Budapest, 2015. 248.

¹⁸ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, F 75/107. In: Ki volt Mindszenty József? Szerkesztette: Kahler Frigyes. Don Bosco Kiadó, Budapest, 2005. 49. Balogh Margit: Mindszenty József (1892-1975) I. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Budapest, 2015. 247.

¹⁹ Napi hírek. Zalamegyei Újság. XXV. évf. 187. szám 1942. augusztus 21. (péntek) 3. In: Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 165. Nagy László: A névváltoztatás háttérében – Mindszenty a pángermán mozgalom ellen.

II/ Mindszenty József 1956-os szerepéről²⁰

„A jogos önvédelem mindenkor jogi birtoka minden egyes embernek, minden egyes családnak, minden egyes nemzetnek. A jogos önvédelem jegyében tették azt, amit tettek.”²¹

Mindszenty József bíborost hét évvel a letartóztatását (1948. december 26.) követően, 1955. november 2-án átszállították a Nógrád megyei Felsőpeténybe, ahol az Almássy család egykori kastélyában a külvilágtól elzárva tartották. 1956. október 30-án az őrzésével megbízott ÁVH-sok forradalmi bizottságot választottak, és közös döntéssel megszüntették őrzését.²² Miután a bíboros ily módon szabaddá vált, megérkezett a rétsági páncélos tiszthelyettes kiképző ezred különítménye, hogy (október 30-án) magával vigye Mindszenty Józsefet a rétsági laktanyába. A Pálinkás-Pallavicini Antal vezette rétsági páncélosok kíséretében október 31-én korán reggel a fővárosba indult az esztergomi érsek, a budai várba, az Úri utcai primási palotába. Útközben mindenütt harangzúgás és tisztelgő, éljenző tömeg fogadta.²³

Már a forradalom első napjaiban széles körben felvetődött a bíboros kiszabadításának igénye.²⁴ A felsőpetényiek már október 28-án eredménytelenül kérték az Almássy kastélynál a bíboros szabadon bocsátását. Másnap délután Horváth János, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke érkezett Felsőpeténybe azzal a megbízással, hogy az érseket biztonságosabb helyre szállítsa, de Mindszenty ellenállása miatt a dolga végezetlenül távozott.²⁵ A Legfőbb Ügyészségen is napirenden volt a bíboros helyzete. Október 30-ról 31-re virradó éjszaka a Legfőbb Ügyészség forradalmi bizottmányának tagjai értesítést kaptak, hogy Mindszenty Józsefet Felsőpetényben magára hagyta az Államvédelmi Hatóság őrszemélyzete. Az

²⁰ Lásd még a Függelék szövegekölését is.

²¹ Mindszenty József homíliája 1972. október 23. Bécs, Kapucinus-templom. P. Szóke János: Öt év száműzetés – Mindszenty József bíboros a bécsi Pázmáneumban. Don Bosco Kiadó, Budapest 2010. 100-103.

²² Mindszenty József: Emlékirataim. Budapest, Szent István Társulat, 1989. 416–417. Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 219-227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

Mindszenty József szabadon töltött napjai 1956-ban. In Okváth Imre: (szerk.): ÁVH – Politika – 1956. Politikai helyzet és az állambiztonsági szervek Magyarországon, 1956. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2007. 223–234.

²³ Mindszenty bíboros emlékirataiban erre a diadalmenetre így emlékezik: „Október 31-én reggel 6 órakor indulunk a rétsági honvédkaszárnnyából: katonai diadalmenetben, virágot hintő, ujjongó közönség sorfala közt. Katonai autón megyek. Impozáns a menet; harckocsik, rohamlövegek, ragyogó arcok. S amint most a falvakon lassítva, és áldást osztva haladunk át, mindenütt megszólalnak a harangok, hull a virágoső és örömmámor ujjong felénk. Vácott, Újpesten megállunk; lépésben tudunk csak hajtani, a tengernyi nép mindenütt lelassítja a menetet. Ledöntött orosz emlékeket, sérült épületeket, szünetelő gyárakat látok – és boldog, megkönnyebbült emberi arcokat.” Mindszenty József: Emlékirataim. Budapest, Szent István Társulat, 1989. 420-421.

²⁴ Katolikus Papok Róma-hű Csoportja 1956. október 23., Szabad Európa Rádió október 25., Központi Papi Szeminárium október 29., Virágh Ferenc pécsi püspök enciklikája október 29., Keresztény Demokrata Néppárt október 31. In: Balogh Margit: Mindszenty József (1892-1975) II. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Budapest, 2015. 1003-1005.

²⁵ Balogh Margit: Mindszenty József. Budapest, Elektra Kiadóház, 2002. 272. In: Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 219-227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

értesülést a polgári ügyészek megosztották a katonai ügyészekkel (a Legfőbb Ügyészség katonai főosztályának munkatársaival) is, akik elhatározták, hogy Mindszentyért küldenek egy személyautót és Budapestre szállítják. Felhívták Rétságot, ahonnan azt a választ kapták, hogy a bíboros nem kíván katonai ügyészekkel tárgyalni.²⁶ Vezető politikusok és a külföldi sajtó is szorgalmazta a bíboros szabadon bocsátását.²⁷ Tildy Zoltán 1956. október 30-án fogadott a parlamentben egy munkásküldöttséget, az eseményről a Kossuth Rádió is hírt adott. Az államminiszter kijelentette, hogy kívánatosnak tartaná, ha Mindszenty József mielőbb visszatérne Esztergomba és közreműködne a politikai átalakulásban.²⁸

November 1-jén Mindszenty József a következő rövid rádiónyilatkozatot tette: *„Hosszú fogság után szólok a magyar haza valamennyi gyermekéhez. Senkivel szemben nincs gyűlölet szívemben. Csodálatra méltó hősiesség szabadítja meg most a hazát. A világtörténelemben páratlan ez a szabadságharcunk. Minden dicsőséget megérdemelnek fiataljaink. Hála és imádság az áldozatokért, honvédségünk, munkásságunk, földműves népiünk példát mutatott az együttes hazaszeretetre. Az ország helyzete rendkívül súlyos. Napok óta hiányzik az élet folytatásának minden közös feltétele. A legsürgősebben meg kell találnunk a kibontakozást. Most tájékozodom, két napon belül a kibontakozás útjáról személyes szózatot intézek a nemzethez.”*²⁹

Mindszenty bíboros az elsők között fogadta a szemináriumi kispapok Szabó Imre vezette küldöttségét, akik az Állami Egyházügyi Hivatal megszüntetését és irattárának megszerzését, valamint a rendszert kiszolgáló békepapság³⁰ felelősségre vonását követelték.

²⁶ Magyar Országos Levéltár (MOL) M–KS 288. f. 30/1957/12. ö. e. MSZMP Központi szervei. Adminisztratív osztály. Legfőbb Ügyészség. 76–84. In: Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 219–227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

²⁷ Tildy Zoltán közbenjárásáról Mindszenty József szabadon bocsátása érdekében, a Nagy Imre kormány véleményéről és a külföldi sajtóviszhangról részletesen ír Tyekviczka Árpád: A bíboros és a katona. Mindszenty József és Pálinkás-Pallavicini Antal a forradalomban. Budapest, Századvég Kiadó, 1956-os Intézet, 1994. 6–10. In: Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 219–227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

²⁸ Kenedi János: (szerk.): A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23–november 9. Budapest, Századvég Kiadó, Nyilvánosság Klub, 1989. 232. Továbbá, Szalay Hanna: (szövegeket válogatta): 1956 sajtója. Október 23.–November 4. Válogatás. Magyar Krónika, Budapest, 1989. 166. In: Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 219–227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

²⁹ A forradalom hangja, 361. In: Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 219–227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

³⁰ „Magyarországon 1948-ig tűrhető volt az egyház helyzete, 48-tól 53-ig borzalmas, majd 53-tól 56-ig kis enyhülés volt tapasztalható. 56 leverését használták fel arra, hogy újból megszigorítsák az egyház elleni intézkedéseket. (...) 1977-től adtak egy bizonyos intézkedési szabadságot a püspöki karnak, visszaszorították a prominens békepapok szabad garázdálkodását és hazudozásait. Azért vigyáztak (a pártállam – KG), hogy ne legyen semmiféle reneszánsz, csak kicsi enyhülés, nem több.” In: Szent Kereszt – Ökumenikus Magazin 2004. 5. szám 14-15. Beszélgetés a békepapi mozgalomról Nagy Imrével, a Bosnyák téri Szent Antal plébánia plébánosával.

Az 1956. november 3-én tartott püspöki tanácskozás döntése alapján Mindszenty primás felszólította az egyházmegyék ordináriusait, hogy bocsássanak el minden békepapot a vezető állásokból, s a joghatóságuk alá tartozókat rendeljék vissza egyházmegyéjükbe. Ez volt az a rendelkezés, ami pillanatok alatt romba döntötte az

Mindszenty József Csepregi Ignácnak, volt szertartójának kijelentette, hogy egyik kezében az egyházjog könyvével, a másikban pedig a Szentírással teremt rendet az egyházmegyéjében.³¹

Ugyancsak az elsők között³² találkozott P. Werenfried van Straaten (Speck páter) belga premontrei szerzetessel, az Osterpriesthilfe vezetőjével, aki a magyar egyház és nép megsegítésére elindított nyugati katolikus segélyszállítmányokról tájékoztatta a fáradt, de tekintetével erőt sugárzó hercegprímást.³³ A Német Máltai Rend Segítő Szolgálata és az Osztrák Máltai Rend részéről Széchenyi Beatrix grófnő, Lichteinstein herceg és Eltz gróf felkeresték a magyar bíborost, és utána ígéretükhöz híven hatalmas szállítmányokat indítottak útnak. A két ifjabb Hoyos gróf, az egyik leggazdagabb magyar főúri család tagjai segítettek a segélyszállítmányok átjuttatásában a magyar határon.³⁴ A bíboros néhány nagyobb lap újságíróját külön is fogadta, többek között Thomas Schreibert, a *Le Monde* Franciaországban élő, magyar származású újságíróját, aki több mint öt évtizeddel később megrendülten idézte fel 1956. november 1-i találkozásukat.³⁵

A bíborosnál tisztelgők között volt Matheovits Ferenc, a Demokrata Néppárt 1947 és 1949 közötti országgyűlési képviselője és támogatást kért a párt újjáalakításához. Mindszenty közölte vele, hogy nem látja itt az idejét a pártalakításoknak, a helyzet nagyon zavaros, s egyúttal kifejezte azon véleményét, hogy a különböző keresztény elnevezésű pártok gomba módra történő szaporodása megbontja és szétforgácsolja az erőket. Ugyanakkor hozzátette, hogy a helyzet konszolidálódása után egy egységes keresztény párt létrehozását feltétlenül szükségesnek tartja.³⁶

A katolikus egyházfő nemcsak az ország sorsával, de egyháza helyzetével is kiemelten foglalkozott a forradalom napjaiban. November 2-án találkozott Ordass Lajos evangélikus és

Állami Egyházügyi Hivatal ötéves munkáját, s a forradalom leverése után hosszú hónapokba telt, míg újra kiépült a kollaboráns papok láncolata. In: Balogh Margit: Mindszenty József (1892-1975) II. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Budapest, 2015. 1026-1027. A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949-1965 között Dokumentumok II. kötet. Borovi József gyűjtésének felhasználásával összeállította Balogh Margit. METEM, Budapest, 2008. 803. Vezető békepapok elmozdításáról szóló levéltári dokumentumok – Rosdy Pál: (szerk.): A katolikus egyház 1956-ban. Budapest, Új Ember, 2006. 135-139.

³¹ Balogh Margit: Mindszenty József (1892-1975) II. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Budapest, 2015. 1024.

³² 1956. október 31-én. In: Rosdy Pál: (szerk.): A katolikus egyház 1956-ban. Budapest, Új Ember, 2006. 132.

³³ Mindszenty bíboros az alábbi levelet adta át Speck páternek a következő szava kíséretében: „*Atya, ha visszatér Nyugatra, nem szabad elfelejteniük minket! Mondja meg nekik, hogy kitartóan kell imádkozniuk értünk, mivel nagy küzdelem áll még előttünk.*” A levél a következő: „*A világ katolikus püspökeinek! Mélyen megindított az a nagy együttérzés, amelyet az egész világ katolikusága a sokat szenvedett magyar nép iránt mutatott. Mivel szükségünk és szegénységünk igen nagy, szeretettel kérem a katolikus egyház minden főpásztorát, buzdítsák híveiket, hogy ne lanyhuljon el segítőkész erőfeszítésük, és továbbra is támogassák anyagilag is a Magyar Katolikus Akciót. Megragadom ezt az alkalmat, hogy kifejezzem mély hálámat az eddig nyújtott nagylelkű segítségért. Újonnan visszanyert szabadságunk első napján testvéri szeretettel küldöm üdvözleteimet a világ katolikus püspökeinek Magyarországnak fővárosából.*” In: Rosdy Pál: (szerk.): A katolikus egyház 1956-ban. Budapest, Új Ember, 2006. 132-133.

³⁴ Rosdy Pál: (szerk.): A katolikus egyház 1956-ban. Budapest, Új Ember, 2006. 133.

³⁵ Balogh Margit: Mindszenty József (1892-1975) II. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Budapest, 2015. 1028-1029. Mindszenty hercegprímás ezekről a napokról így nyilatkozott: „*Azokban a napokban rendkívüli volt az igénybevételem, alig álltam lábon, alig aludtam.*”

³⁶ Magyar Katolikus Egyház 1956 – A Lénárd Ödön Közhaszú Alapítvány évkönyve 2007. Új Ember Kiadó, Budapest, 2006. 38. Mindszenty József november 3-i rádiószózatában erről a kérdéstről a következőképpen nyilatkozott: „*Mert az országnak sok mindenre van most szüksége, de minél kevesebb pártra és pártvezérre.*” <http://www.rev.hu/sulinet56/online/szerviz/dokument/mindsts.htm>

Ravasz László református püspökökkel, és áttekintették az ország politikai, vallási, egyházi helyzetét.

Bölcsvölgyi Zoltán, volt esztergomi egyházmegyei elnök ezekre a napokra a következőképpen emlékezett: „November 2-án Debrey Vili, jó barátom és Ikvay Laci, szintén az, sietve kerestek. Azonnal menjünk a várba, a bíboros vár ránk. Izgatottan siettünk, nem tudtuk, mi lesz. Egy-két ismerős pap között ott láttuk Dominek Gyurit. De ő nem velünk tartott. Akkor már híre járta, hogy Endrey püspök úrnak üzent a bíboros, hagyja el az AC-t (Actio Catholica, Katolikus Akció – KG), de ott tudtuk meg a bíboros úrtól, hogy az AC Karitást Debrey főnökségével ránk akarja bízni. >Vegyétek át gyorsan, és amit tudtok, mentsetek és kezdjétek el a szeretetszolgálatot. Debrey vezetésével ti hárman veszitek át Endreytől, aki már megkapta intézkedésemet. Menjen Egerbe, ő egri segédpüspök. Az írást napokon belül megkapjátok, most sok sürgős dolgom van még. A kinevezéssel járó egyházi kitüntetésről majd később intézkedem.< (Megmondta, ki milyen kitüntetést kap, erről azonban szólni tilos volt.) Kezet fogott, segítséget ígért, mi pedig tanácstalanul elmentünk. **Tanácstalanságunkat azonban az orosz tankok hamarosan eloszlatták.** Minderről azonban később az ÁVO értesült. Debrey idegileg ennek lett áldozata. De Ikvay és az én későbbi sorsomban is előkerült az ügy.”³⁷

November 2-án Mindszenty József utasította Turchányi Albertet (aki azokban a napokban titkára volt), hogy a kormány által a katolikus egyház számára kiutalt Pasaréti úti ÁEH villát foglalja le. A bíboros körültekintően kívánt eljárni. Kérte titkárát, hogy vegyen maga mellé néhány papot és lehetőleg egy katonaviselt embert is, hogy minden rendben történjék. Arra nézve is világos utasítást adott a primás, ha az ajtók zárva lennének. Fel kell őket törni, úgy kell eljárni, „mintha a sajátunkról lenne szó”. Meg kellett szerezni a kulcsokat és az „irattár személyi vonatkozású részét”, azt Budára kellett szállítani, az épületet pedig további behatolástól meg kellett óvni.³⁸

Az Állami Egyházügyi Hivatal épületének Mindszenty József nevében történő lefoglalására november 3-án került sor. Az akcióban Turchányi Albert segítségül hívta Németh János bazilikai káplánt és a Hittudományi Akadémia három hallgatóját, valamint Lieszkovszky Pál volt huszár alezredest. A csoportot a Mindszenty József védelmére rendelt rétsági páncélosok közül hárman biztosították (Galajda Béla, Tóth József és Vajtai Gyula).³⁹

November 2-án és 3-án délelőtt Mindszenty József ezen túlmenően a november 3-án este elmondandó rádióbeszédjének megszövegezését is elvégezte. November 3-án szűkebb

³⁷ Hósi helytállással – az 1991. április 12-i Mindszenty József szobor megszentelésének ünnepe a budapesti Szent Gellért Plébániatemplomban. Összeállította: Krajsovsky Gábor, Budapest, 1999. 11.

http://mek.oszk.hu/14700/14792/pdf/14792_melleklet.pdf

³⁸ Turchányi Albert 1957. január 30-i kihallgatási jegyzőkönyve. BFL XXV. 4. f. 4016/1957 (680/1990). In: Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 219-227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

³⁹ Az ő sorsukra nézve lásd Tyekevicska Árpád: A bíboros és a katona. Mindszenty József és Pálincás-Pallavicini Antal a forradalomban. Budapest, Századvég Kiadó, 1956-os Intézet, 1994. 128. és 144. Galajdát és Vajtaikat három évi, Tóthot egy évi börtönre ítélte elsőfokon a katonai bíróság. Az ítéletet másodfokon is helybenhagyták. In: Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 219-227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

körü püspökkari értekezletet is tartott, amelyen csupán Grósz József kalocsai érsek, valamint a hozzá legközelebb álló Shvoy Lajos székesfehérvári és Pétery József váci püspök vett részt. Hamvas Endre csanádi püspök is felutazott Szegedről, de őt Mindszenty József csak nagyon rövid ideig fogadta (feltehetően azért, mert Mindszenty nagyon helytelenítette Hamvas Endrének a kommunista rezsimmel szemben tanúsított nagyfokú lojalitását).⁴⁰

A megbeszélés eredményeként felszólította az ordináriusokat, hogy egyházmegyéikben minden békepapot helyezzenek el a vezető pozíciókból, és a joghatóságuk alá tartozó békepapokat azonnal rendeljék vissza egyházmegyéikbe.⁴¹ A rendelkezés első felét a püspökök egy része már a forradalom első napjaiban önként teljesítette, majd az 1956. november 2-ai intézkedést követően minden főpap elbocsátotta az aulákból a kompromittált békepapokat.⁴²

Mindszenty József november 3-án még stilizálta, kiegészítette beszédvázlatát, és este negyed nyolckor találkozott Tildy Zoltán államminiszterrel a parlamentben. A mintegy 25 percig tartó négy szemközti megbeszélésük után együtt mentek át az országházban kialakított rádióstúdióba, ahol Mindszenty József nyolc órakor élő adásban elmondta a kommunista propaganda által később teljesen meghamisított beszédét.⁴³ Az adás végeztével Tildy Zoltán kifejezte a primásnak a nemzet háláját, majd behívta dolgozószobájába, ahol röviden beszámolt a szovjet csapatok magyarországi előrenyomulásáról érkezett újabb hírekről. Mindszenty rövidesen elbúcsúzott, és titkárával, Turchányi Egon Alberttel és a védelmükre rendelt rétsági páncélosokkal visszaindult a budai várba, az Úri utca 62. szám alatti primási szállásra.⁴⁴

November 4-én hajnalban azzal ébresztették fel Mindszenty Józsefet, hogy Tildy Zoltán sürgősen várja a parlamentben. A primás kérte, hogy értesítsék a közelben lakó Turchányi Albertet, és menjen be ő is utána a parlamentbe. A nyugalmazott lelkészért, „érseki titkáráért” fél hétkor érkezett autó, gyorsan összekapolt és elindult az országházba.⁴⁵

⁴⁰ Balogh Margit: Mindszenty József (1892-1975) II. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Budapest, 2015. 1026-1027. A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949-1965 között Dokumentumok II. kötet. Borovi József gyűjtésének felhasználásával összeállította Balogh Margit. METEM, Budapest, 2008. 803.

⁴¹ Mindszenty József: Emlékirataim. Budapest, Szent István Társulat, 1989. 435. In: Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 219-227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

⁴² Szántó Konrád: Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház. Miskolc, Szent Maximilian Lap- és Könyvkiadó, 1992. 100–101. In: Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 219-227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

⁴³ A Szabad Kossuth Rádión (Budapest), illetőleg a Szabad Petőfi Rádión (Győr) keresztül sugárzott mintegy 23 perc időtartamú beszéd teljes szövege megtalálható Mindszenty József emlékirataiban; Mindszenty József: Emlékirataim. Budapest, Szent István Társulat, 1989. 437-441.

<http://www.rev.hu/sulinet56/online/szerviz/dokument/mindsts.htm>

⁴⁴ Turchányi Albert 1957. január 24-i kihallgatásának jegyzőkönyve. BFL XXV. 4. f. 4016/1957 (680/1990). In: Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

⁴⁵ Turchányi Albert perében az 1957. december 3-án tartott nyilvános tárgyalás jegyzőkönyve. BFL XXV. 4. f. 4016/1957 (680/1990). In: Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki

A bíboros erre később így emlékezett vissza: „November 3-án a parlamentben elmondott rádiószózatom után fáradtan értem haza. Éjjel után jár már az idő, mikor ledőlök. Kevés ideig pihenhetek csak, mert Tildy helyettes miniszterelnök titkára sürgősen visszahív a parlamentbe. A telefonon azt is közli, hogy a szovjet csapatok megindították a támadást és tüzet nyitottak a fővárosra.”⁴⁶ A parlamentben a primást általános fejetlenség fogadta. Nagy Imre és miniszterei már eltávoztak. Csak Tildy Zoltán, Bibó István és B. Szabó István államminiszterek, valamint Vas Zoltán próbáltak a káoszban valamit tenni.

Ezen a ponton egy újabb emberi sorsot kapcsolt be a történelem az eseményekbe. 1956. november 4-én hajnalban Nagy Kálmán nyugállományú alezredes, a Zrínyi Akadémia Hadtörténeti tanszékének előadója erős ágyúszóra ébredt budai lakásán. Felöltözött és elindult Pestre a Honvédelmi Minisztériumba, hogy tájékozódjék az eseményekről. A minisztérium épületét éppen akkor szállták meg a szovjet csapatok, amikor odaért. Nagy Kálmán ezután minél előbb igyekezett hazajutni. A Honvéd utcában csatlakozott hozzá az ugyancsak Budán lakó Ács Tihamér gyalogsági őrnagy. Közvetlenül a parlament mellett haladtak el, amikor az egyik bejáratnál katonák és civilek társaságában megpillantották az éppen megérkező Mindszenty József esztergomi érseket. A két katonatiszt odament a csoportosuláshoz és közölték, hogy mit láttak a Honvédelmi Minisztériumnál. Mindszenty és a vele levők bementek a parlament épületébe, Nagy Kálmán és Ács Tihamér pedig folytatták útjukat hazafelé. Az akkor még álló Kossuth híd közepéig jutottak, amikor észrevették, hogy a Margit híd felől egy jelentős szovjet harckocsioszlop érkezik a Kossuth térre. Az alezredes javaslatára visszafordultak, hogy tanácsot adjanak Mindszenty József esztergomi érseknek, kérjen menedékjogot az Amerikai Egyesült Államok követségén. A tanácstalan primást már Turchányi Albert társaságában találták a parlament egyik folyosóján, egy padon ülve. Nagy Kálmán előadta javaslatát, amit a bíboros titkárával félrevonulva megbeszélt, majd közölte: „akkor megyünk”. A parlamentet már körbezárták a szovjet páncélosok. Nagy Kálmán köztük vezette át az érseket. A harckocsiknak nem volt tűzparancsuk, nem reagáltak a gyalogos társaságra. A legrövidebb útvonalon, a Báthory utcán, érintve a Vértanúk terét, majd a Vécsey utcán jutottak a Szabadság térre. A követség épületénél Turchányi Albert csengetett, majd angolul közölte jövetelük célját. Az ajtót nyitó civil Mindszenty Józsefet azonnal beengedte, de Turchányit nem akarta, csak Mindszenty kérésére. Nagy Kálmán és Ács Tihamér, miután a bíboros kezét fogott velük és megköszönte segítségüket, hazatértek.⁴⁷ Mindszenty bíboros emlékirataiban erre így emlékezett: „Az elkerülhetetlen lefogás és a Szovjetunióba hurcolás helyett így reméltem még tartalékolni magamat hazám és Egyházam további szolgálatára. Ezt

kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

⁴⁶ Mindszenty, 1989. 442. In: Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

⁴⁷ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3. 1. 9. Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék. Vizsgálati dossziék. V-144889. Nagy Kálmán és társa. Nagy Kálmán 1958. október 23-i kihallgatásának jegyzőkönyve. In: Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

*a nagy célt emlegette a parlament kapujában hozzám csatlakozó rokonszenves katonatiszt is...*⁴⁸

Nagy Kálmánt a Budapesti Katonai Bíróság 15 évre ítélte első fokon, nyolcra másodfokon, négy és fél évet le is töltött. Katonai rangjától megfosztották. Ács Tihamért a Nagy Kálmán elleni perben egy év börtönre ítélték, amit három évre felfüggesztettek, és lefokozták.⁴⁹

Amikor Mindszenty József bíboros mögött 1956. november 4-én bezárult a követség kapuja, talán még maga sem gondolta, hogy 15 évig tartó önkéntes száműzetése vette kezdetét. Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek minden eshetőségre felkészülten, valószínűleg 1956. november 5-én éjjel „*irtózatosságyúzás mellett a fővárosi Szabadság téren vergődő lélekkel*” elkészítette politikai végrendeletét, szellemi, erkölcsi örökhagyását. Ezzel is nemzetének akart útmutatót adni a fennmaradáshoz, túléléshez.

III/ Függelék

Balogh Margit: A gyermekkor – hősök és szentek bővületében⁵⁰

Csehimindszenten a Fő utca 34. szám alatti szülőházból önkormányzati múzeum lett, ahol 2013-ban „A magyarok lelkiismerete, Mindszenty József (1892-1975)” címmel állandó kiállítás nyílt.

A család

Pehm József szülei szőlő- és földművelők voltak, 1891-ben kötöttek házasságot. Gyermekkoruktól ismerték egymást, a férj a 43.-as, a feleség az 51.-es házszám alatt lakott Mindszenten. Az édesapa, Pehm János (1864-1946) köztisztviselőként álló polgár, már fiatalon községi bíró, majd közgyám (a gyámság, gondnokság alá rendelt személyek ügyeinek intézésével, illetve a gyámok és gondnokok ellenőrzésével megbízott köztisztviselő), s e választott funkciói révén a község elöljáróságának tagja, később négy évtizeden át a helyi egyházközség és katolikus iskolaszék elnöke, még később, 82 évesen bekövetkezett haláláig erdőmester volt. Egyik ősének, Pehm Andrásnak 1733-ban III. Károly magyar király adományozott nemesi oklevelet azért a vitézségeért, amelyet Kiskomárom törököktől való

⁴⁸ Mindszenty József: Emlékirataim. Budapest, Szent István Társulat, 1989. 443. In: Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

⁴⁹ Hadtörténelmi Levéltár (HL) XI. 22. Nagy Kálmán és társa pere. Továbbá: ÁBTL 3. 1. 9. V–144889. Nagy Kálmán és társa. 014/B.II./1959 elsőfokú ítélet. Legfelső Bíróság Katonai Kollégiuma 026/1959 másodfokú ítélet. In: Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

⁵⁰ Balogh Margit: Mindszenty József (1892-1975) I. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Budapest, 2015. 25-27.

viasszaszerzésekor tanúsított.⁵¹ Az aktust Pehm József büszkén idézte fel, amikor prelátusi kitüntetését 1937-ben átvette: „*idegen nevű apai őszám nemességét a török elleni harcaiért itt (Zalaegerszegen) hirdették ki a vármegyeházán.*”⁵² A korán árván maradt édesanya, Kovács Borbála (1875-1960) mindössze 17 esztendő múlt, amikor bekötötték a fejét.

Az ő családjában a Zrínyi, Csáki, Szalay, Takács, Szijjártó, Horváth, Vas, Eörszily nevek fordultak elő. Felmenői a Zrínyieket szolgálták várjobbágyként, ők 1663-ban kaptak nemességet.⁵³ Ám erről a fiatal házások mit sem tudtak, csak évtizedekkel később mesélte el nekik a könyvéhez levéltárakban kutató gyermekük. A nemesi oklevél nem is jelentett egzisztenciális felemelkedést, az ősök között volt kétkézi iparos, földműves, számadó juhász, négyökrös gazda, de akadt tanult ember, mégpedig nagyprépost, plébános, tisztviselő, 1848-as honvédtiszt, királyi kúriai bírós. A rokonok a színmagyar Hegyháton és Kemenesalján éltek, Pehm József is magyarnak azonosította önmagát. Az apai ősök között nyilván akadtak németek vagy osztrákok is (a 'Pehm' vezetéknev a 'Böhm' családnév osztrák-bajor variánsa, jelentése 'csehországi, bohémiai', ezért a 'Pehm/Pem'-eket általában elnémetesedett csehek – vagy a csehekkel szoros, például kereskedelmi kapcsolatban álló személyek – leszármazottainak tartják).

Pehm Jánosnak és Kovács Borbálának hat gyermeke született. József volt az első. A felnőttkort rajta kívül két, fiatalon megözvegyült leánytestvére, Anna és Teréz élte meg, velük még az amerikai követségen töltött másfél évtized alatt is tartotta a kapcsolatot (Anna unokája, Fukszberger Imre 1990 óta megszakítás nélkül Csehimindszent polgármestere).

Szabó Csaba: Mindszenty József politikai végrendelete 1956-ból⁵⁴

Mindszenty József politikai végrendeletének végrehajtására XII. Pius pápát és David Dwight Eisenhowert, az Amerikai Egyesült Államok elnökét jelölte ki. A végrendeletet saját kezűleg írta, de sem az eredeti fogalmazvány, sem pedig a tanúk előtt aláírt példány nem ismeretes, csupán az alább közreadott gépelt másodlat.

⁵¹ Prímási levéltár (a továbbiakban PL) Processus Josephi Card. Mindszenty – Mindszenty-periratok (a továbbiakban Processus), 12.d. V-700/32.92-92f. fol. Pehm András helytartótanácsi titkár latin nyelvű nemeslevelének (Bécs, 1733. január 12.) fotója és magyar nyelvű fordítása a Magyar Országos Levéltár 44/1949.O.L. sz. a. Eredeti gépelt irat és az oklevél fotómásolata. – Kiskomárom Nagykánizsától 18 km-re, északkeletre fekszik (1969-től, Komárvárossal történt egyesítése óta a neve: Zalakomár). Várát 1591-ben a szigetvári pasa vezetésével elfoglalták a törökök, 1601-ben sikerült visszafoglalni.

⁵² PL Mindszenty magánlevéltár (a továbbiakban Mm.) 33.d. Prédikációvázlatok: „Prelátusi üdvözlés, '937.III.16.” Kézírás

⁵³ „Sváb-e a hercegprímást” A Szív, 31. évf. 33. sz. 1946. május 4. 2. „Magyar nemes vagyok. Eredeti családi nevem Péhm. A Péhm családnak nemességét 1732-ben [sic!] hirdették ki. Anyai ágon a magyar nemesi Kovács családból származom, amelyet 1663-ban emeltek nemesi rangra.” PL Processus, 1. d. V-700/1. 119. fol. Mindszenty József gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve. Bp. 1949. január 11. A dokumentumokban többféle, Pehm, Péhm, Pehm, Pem írásmód is előfordul.

⁵⁴ Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához. Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára. Hittel a Nemzetért Alapítvány, Budapest 2015. 227. Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956.

*Végrendelet*⁵⁵

Ha az oroszok az Egyesült Amerikai Államok budapesti követségéről elrabolnának, életemtől megfosztanának vagy bármi módon cselekvőképességemet megbénítanák, én, Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása azt hagyományozom nemzetemnek:

A szabad, független Magyarországhoz, októberi és novemberi hőseinek sírjához legyetek hűek.

Az oroszokkal és magyarnevű cselédeikkel szemben rideg tartózkodással viseltessetek.

Húzódjatok vissza a véres, zord időkben a családi körbe, az legyen tiszta és evangéliumi. Apa, anya, gyermek eszményét Názáretben találja meg. Ilyen családokból épül újra hazánk.

Addig is mindig a magyar a magyart részvétellel szeresse, és ne ártson egymásnak.

Mindnyájan ragaszkodjatok a valláshoz, mert megtapasztaltátok, hogy mennyire felette áll a vallásos ember a vallástalannak. A katolikusok tekintsenek Rómára, a Szentatyára, a Kősziklára a nagy omlás között. Bízatok gyermekien a mindenkor segítő Patrónában, a magyarok Nagyasszonyában, aki Isten Anyja s immár ezer éven át a mi édesanyánk is.

Sötét éjjel, irtózatossággal mellett a fővárosi Szabadság téren vergődő lélekkel írok most, mikor orosz katonák által gyilkolt magyar nők halálsikolyait hallom.

Végrendeleti végrehajtókul, mint leghivatottabbakat, megnevezem és felkérem a Pápa őszentségét és az Amerikai Egyesült Államok elnökét, akik a közzététel idejéről és módjáról határoznak.

Ezt a végrendeletet saját kezűleg írtam, és felolvastván az aluljegyzett tanúk előtt, jelenlétükben saját kezűleg aláírtam.

Budapest, az Amerikai Egyesült Államok Követségén, 1956. november 6-án.

⁵⁵ Mindszenty József irathagyatéka a budapesti szalézi Majthényi-házban. 26. dosszié. Gépelt, hitelesítés nélküli másodlat. A politikai végrendeletet német fordításban közli Szabó Csaba: Die katholische Kirche Ungarns und der Staat in den Jahren 1945–1965. Verlag Ungarisches Institut, München 2003. 160–161. Magyarul megjelent: Mindszenty József politikai végrendelete 1956-ból. In: Rosdy Pál: (szerk.): A katolikus egyház 1956-ban. Budapest, Új Ember, 2006. 141–146.